

Originalni naučni rad

STRUKTURA RELACIJA PETOFAKTORSKOG MODELA LIČNOSTI I MOTIVACIONIH DIMENZIJA KOD KARATISTA JUNIORA¹

UDK: 796.853.26-053.2:159.947.5

159.923.3-053.2

DOI: 10.5937/snp2102067I

Miroljub Ivanović²

Srpska akademija inovacionih nauka, Beograd, Srbija

Uglješa Ivanović

Telekom Srbija, Beograd, Srbija

Apstrakt: Cilj ove studije bio je ispitivanje latentne strukture relacija između osnovnih osobina ličnosti i motivacionih dimenzija kod karatista u juniorskom uzrastu. Empirijsko istraživanje je sprovedeno na prigodnom uzorku (N = 148) valjevskih karatista prosečne starosti 15,18 godina (SD = 1,9). Primenjena su tri merna instrumenta: Upitnik za „Velikih pet“ faktora ličnosti – BFI, Upitnik sportske motivacije – SAI i Upitnik task i ego orijentacije u sportu –TEOSQ. Rezultati Pirsonovog koeficijenta korelacije pokazuju na nivou značajnosti $p \leq .05$ znatan broj bivarijantnih linearnih povezanosti (niskog ili umerenog intenziteta), između manifestnih varijabli. Modelom kanoničke korelacione analize ekstrahovane su dve značajne kanoničke funkcije. Prvi unipolarni par kanoničkih faktora u prostoru crta ličnosti, uz 44% objašnjenog ukupnog varijabiliteta, maksimalno definišu varijable Savesnost i Ekstraverzija, te u manjem stepenu Otvorenost, kao i motivacione dimenzije (motiv za postizanje dominacije, motiv za postizanje uspeha i ciljna orijentacija na zadatak). Drugi izolovani bipolarni par kanoničkih faktora u domenu osobina ličnosti, uz 21% protumačene ukupne varijanse, izvorno je na negativnom polu determinisan varijablom Neuroticizam i u manjem stepenu varijablama Prijatnost i Savesnost, te motivom za izbegavanje neuspeha i ciljnom orijentacijom na ishod. Dobijeni rezultati su pokazali da primenjeni merni instrumenti imaju primerene konstruktne i konvergentne validnosti, te zadovoljavajuće pouzdanosti tipa interne konzistencije, te se mogu koristiti za procenu ličnosti u adolescenciji i na srpskoj populaciji. Rezultati ovog transverzalnog istraživanja sugerišu relevantan empirijski doprinos i važne implikacije za svakodnevnu sportsku praksu i bolje razumevanje istraživanih kompleksnih konstrukata. Takođe, sprovedeno istraživanje podrazumeva relevantan doprinos sportskoj psihologiji, što omogućava veći nivo shvatanja funkcionisanja ličnosti sportiste u adolescenciji.

Ključne reči: *crte ličnosti, sportska motivacija, orijentacija u sportu, karatisti juniori, kanonički faktori*

UVOD

U relevantnoj psihološkoj literaturi osnovne osobine ličnosti i motivacione dimenzije predstavljaju relevantan predmet teorijskih debata u psihologiji sporta, ali i empirijskih istraživanja jer njihova struktura determiniše u kom stepenu će pojedini sportisti manifestovati svoj biološki, kognitivni, konativni, socijalni, kulturni i zdravstveni potencijal pri izvođenju motoričkih i tehničko – taktičkih zadataka (Blank et al., 2018; Wang et al., 2017). Stoga je neophodno identifikovati konstrukte sklopa ličnosti i motivacije sportiste, navode u svom istraživanju (Meixner et al., 2021).

¹ Rad primljen: 20.10.2021, korigovan: 4.12.2021, prihvaćen za objavljivanje: 10.12.2021.

² ✉ miroljub.ivanovic@gmail.com

Ličnost predstavlja sistem relativno konzistentnih i stabilnih psihičkih dimenzija i mehanizama unutar pojedinca, koji utiču na interakcije i njegovo prilagođavanje na intrapsihičko, fizičko i socijalno okruženje (Eysenck et al., 2021). Navedeni autori smatraju da su osobine ličnosti kontinuirane i bipolarne dimenzije na osnovu kojih se ljudi mogu komparirati, te da latentni konstrukti ličnosti mogu imati diferencirane implikacije na motivacione varijable, što omogućava predikciju relativno konzistentnog ponašanja pojedinca. Ispitivanje ličnosti u dosadašnjim istraživanjima najčešće je vršeno modelom „*Velikih pet*” koji pretpostavlja da se njegova bazična struktura opisuje pomoću pet osobina: ekstraverzija, prijatnost, savesnost, neuroticizam, intelekt ili otvorenost, što pokazuje istraživanje (Rosales et al., 2021). Pomenute osobine sa svojim mehanizmima realizuju teorijski logične korelacije sa sportskim postignućima, psihološkom dobrobiti i aspektima psihopatologije (Poškus & Žukauskienė, 2017). U svojom radu, Larsena i Bussa (2014) skreću pažnju da petofaktorska teorija može dati adekvatan odgovor na pitanje: Koji će sportista napredovati u sportskoj hijerarhiji i na taj način steći relevantan socijalni status u društvu? Prednost petofaktorskog modela je u tome što omogućava jedinstvenu, a parsimonijsku taksonomiju osobina ličnosti, maksimalan segment varijanse i unosi red u skupu strukturiranih dimenzija. Takođe, autori (Reyes-Hernández et al., 2021) u svojoj studiji smatraju da su osobine ličnosti organizovane, te da su interakcije njenih dimenzija ključne za sportistu i njegovu takmičarsku karijeru.

Motivacija je psihički proces u kojem je pojedinac iznutra podstakut pojedinim potrebama, porivima i težnjama, orijentisan ka realizaciji zadatog cilja koji djeluje spolja kao motiv na njegovo ponašanje (Horga, 2009). Ukoliko nema motivacije, bez obzira na formirano znanje i sposobnosti, ciljevi se otežano postižu (Ivanović et al., 2015). Prema istraživanju koje je sprovedla Mladenović (2011), motivacija obuhvata sve mehanizme koji postoje u osnovi čovekovog ponašanja, koji ga pokreću i usmeravaju njegovo ponašanje. Zato je pored teorija ličnosti nužno poznavati i teorije motivacije (Larsen & Buss, 2014). Motivacija u sportu se istražuje dugi niz godina, te postoji znatan broj studija koje nastoje da odgovore na pitanja šta orijentiše sportsku aktivnost u određenom pravcu i reguliše intenzitet i vreme njenog trajanja (Šimunić i Barić, 2011). Međutim, iako motivacija kao psihološki proces energičnosti u velikoj meri utiče na pojedinca, njena savremena koncepcija je nedovoljno objašnjena u sportu, smatraju pomenuti autori u svom radu (Van den Akker et al., 2021). Stoga je radi potpunijeg razumevanja osobina ličnosti sportiste neophodno identifikovati i njene emocionalne konstrukte (Mladenović i Trunić, 2015).

Centralna varijabla sportiste je njegovo doživljavanje sposobnosti, pri čemu on usvaja ciljeve (npr. usmerenost na zadatak i usmerenost na ishod) koji maksimalno odgovaraju njegovoj intelektualnoj predstavi uspeha. Sportista koji je najviše orijentisan na zadatak i ego orijentaciju procenjuje svoj uspeh kroz ulaganje napora, razvoj i usavršavanje sportskih veština. Takmičar koji je maksimalno orijentisan na ishod ili rezultat veruje da je efikasniji ako je bolji od ostalih protivnika ili saigrača. Ukoliko mu ne uspe da pobedi protivnike, on odustaje od zadatka ili napušta sport (Ring & Kavussanu, 2018). U istraživanju koje su izvršili (Beni et al., 2017) pokazalo se da su dimenzije ličnosti i motivacija korelirane, odnosno da su pojedinci sa niskom ekstraverzijom skloni odbrambenom i izbegavajućem stavu. Oni takođe veruju da je osobina ličnosti prijatnost značajan posrednik društvenih motiva (afilijativnog motiva i motiva moći). Istovremeno smatraju da pojedinci koji imaju visok nivo dimenzije savesnosti nastoje da visoki motiv za postignućem usmere kroz uspešnost u sportu. Naprotiv, rezultati istraživanja (Ahluwalia & Preet, 2018) ukazuju na to da je sportista sa niskim nivoom crte savesnosti, uz visok motiv za postignućem, sklon samosažaljevanju. Osim toga, isti autori signaliziraju da visoka povezanost osobine neuroticizma i afilijativnog motiva generiše nesreću, dok adolescenti s niskim stepenom neuroticizma manifestuju sreću. Takođe, ustanovljene su pozitivne relacije motivacije postignuća, ekstraverzije i neuroticizma, pri čemu su ekstraverzija, otvorenost prema novim iskustvima i savesnost, pozitivno korelirane sa orijentacijom na zadatak, dok je neuroticizam u negativnoj interakciji sa ovladavanjem veštinama. Istovremeno su ustanovili da su osobine ličnosti (otvorenost prema novim iskustvima i prijatnost) u negativnoj korelaciji sa kompetitivnošću. Pored toga, u studiji (Clancy et al., 2016) naglašeno je da su bazične osobine ličnosti savesnost, otvorenost prema novim iskustvima i ekstraverzija pozitivno povezane sa intrinzičnom motivacijom za postignućem, dok su ekstraverzija, savesnost i neuroticizam pozitivno korelirane sa ekstrinzičnom motivacijom za postignućem. Istovremeno u istraživanju (Martínez-Alvarado et al., 2016) ustanovljena je pozitivna interakcija osobine savesnost i motivacije koja se odnosi na „sagorevanje“ u sportu, dok je neuroticizam negativno povezan sa motivacijom.

Očigledno je da rezultati pomenutih istraživanja osobina ličnosti nisu konzistentni. Dosadašnje studije ukazuju da nedostaju istraživanja kanoničkog dizajna između osobina ličnosti i motivacionih dimenzija u sportskoj populaciji, a naročito kod karatista juniora.

Navedeni delimični pregled savremene literature u okviru ovog rada ukazuje na složenost problema, koji je izuzetno značajno istražiti. Takođe, imajući u vidu činjenicu da se dizajn dosadašnjih istraživanja nije u dovoljnoj

meri sprovodio i na srpskoj karate populaciji, cilj ovog transverzalnog istraživanja bio je testiranje kanoničke strukture i intenziteta povezanosti „*Velikih pet*“ osobina ličnosti sportske motivacije i usmerenosti u sportu kod karatista u adolescentnom uzrastu. U istraživanju se pošlo od osnovne hipoteze da takva korelacija postoji, te da se na osnovu nje može izvršiti predikcija varijanse i potencijalnih relacija između ispitivanih konstrukata. Shodno pomenutim dosadašnjim empirijskim nalazima i cilju ovog istraživanja čini se opravdanim da je potrebno proveriti linearnu povezanost crta ličnosti i motivacionih dimenzija, što može imati implikacije na dalja istraživanja, ali i za domaću sportsku praksu.

METODE

Ispitanici

Uzorak ispitanika i procedura. Metodom transverzalnog preseka obuhvaćeno je 148 karatista. Prosečna starost ispitanika iznosila je 15,18 godina ($SD = 1,9$). Uzorak je bio prigodan, a obuhvatao je karatiste iz upravnih okruga Kolubarskog okruga iz tri kluba: KK „Shodan“ (Valjevo), KK „014 Valjevo“ (Valjevo) i KK „Kizame“ (Valjevo). Svi ispitanici trenirali su minimalno dve godine, u trajanju od najmanje tri puta sedmično. Istraživanje je sprovedeno, tokom septembra 2021. godine.

Neposredno pre anonimnog i dobrovoljnog ispitivanja, ispitanicima je pročitano i protumačeno uputstvo za popunjavanje upitnika, pri čemu je naglašeno da će se podaci koristiti isključivo u naučne svrhe. Osim toga, ispitanici su mogli da odustanu od ispitivanja u bilo kojem trenutku bez ikakvih posledica.

Instrumenti

Ispitivanje je sprovedeno korišćenjem upitnika za procenu „*Velikih pet*“ fundamentalnih dimenzija ličnosti i dva upitnika za procenu pet motivacionih dimenzija (Upitnika sportske motivacije i Upitnika *task* i *ego* orijentacije u sportu). Kod svih korišćenih instrumenata ispitanici su na petostepenoj skali Likertovog tipa samoprocenjivali koliko se pojedini ajtemi odnose ili ne odnose na njih (od 1 – „*Uopšte se ne slažem*“ do 5 – „*U potpunosti se slažem*“). Testiranje ispitanika je trajalo oko 20 min.

Inventar „Velikih pet“ faktora ličnosti (*Big Five Inventory - BFI*; Benet-Martinez & John, 1998).

BFI obuhvata ukupno 44 ajtema (npr. „Sebe vidim kao osobu koja je pričljiva“) tj. (samo)procenu pet opštih dimenzija ličnosti: ekstraverzija, prijatnost, savesnosti, neuroticizma i otvorenosti. Procenjivanje se vrši na petostepenoj skali Likertovog tipa i manifestuje nivo slaganja/neslaganja sa stavkom od „uopšte se ne slažem“ (1) do „potpuno se slažem“ (5), na način da ispitanik zaokruži stepen slaganja sa određenim ajtemom na predviđeno mesto. Rezultat ispitanika definiše se sabiranjem procena za odgovarajuće tvrdnje svake pojedine dimenzije ličnosti, što omogućava dobijanje ukupnog skora za dimenzije BFI. Značajna prednost upitnika „*Velikih pet*“ zasniva se u kratkotrajnom zadavanju, jednostavnijim i razumljivijim ajtemima, što je bitno kod vremenski limitiranih ispitivanja. Takođe, instrument predstavlja posebnu povoljnost kada se istraživanja sprovode na adolescentskoj populaciji.

Petofaktorski model ličnosti je u ovom istraživanju pokazao dobre metrijske karakteristike. Kronbahov alfa koeficijent (tip interne konzistencije) za ekstraverziju iznosi ($\alpha = 0,82$), prijatnost ($\alpha = 0,80$), savesnost ($\alpha = 0,79$), neuroticizam iznosi ($\alpha = 0,75$) i za otvorenost ($\alpha = 0,86$), dok za celu skalu, Koeficijenti pouzdanosti ima vrednost ($\alpha = 0,85$).

Upitnik sportske motivacije (*Sport Attitudes Inventory - SAI*; Willis, 1982).

SAI obuhvata ukupno 40 ajtema, a meri tri osnovna motiva: *MAS* – motiv za postizanje uspeha (sastoji se od 17 tvrdnji), *MAF* – motiv za izbegavanje neuspeha (11 tvrdnji) i *MAP* – motiv za postizanje dominacije (sastoji se od 12 tvrdnji). *MAS* (npr. „Najviše uživam u stvarima u kojima sam uspešan“), predstavlja neskladnost između zbira postavljenog stepena aspiracije i zbira nivoa izvođenja zadatka. Motiv za postizanje uspeha je meren tako što su ispitanicima postavljani psihomotorni zadaci, pri čemu ispitanici za 30 s treba da smeste što više šibica u specijalno pripremljenu drvenu ploču sa otvorima. Ispitanici su na početku bili upitani koliko šibica smatraju da mogu uneti u rupice te table, pri čemu se od njih zahtevalo da procene koliko će biti uspešni. Ovaj postupak se ponavlja u istim uslovima četiri puta, tako što se zapisuju rezultati. *MAF* obuhvata ajteme koji reprezentuju manifestacije težnje za izbegavanjem neuspeha i straha od neuspeha (npr. „Lako odustajem kad sam suočen sa teškim zadatkom“).

Na našem uzorku utvrđena je zadovoljavajuća pouzdanost za sve tri skale ovog instrumenta. Koeficijent pouzdanosti se kretao u rasponu od 0,80 do 0,88.

Upitnik task i ego usmerenosti u sportu (*Task and ego orientation in sport questionnaire – TEOSQ*; Duda, 1989).

TEOSQ obuhvata ukupno 13 ajtema, sa dve nezavisne i ortogonalne podskale – *task* i *ego*. *Task* skala (skala orijentacije na zadatak) procenjuje ličnu ciljnu orijentaciju ka zadatku i usvajanje sportskih veština i sadrži sedam tvrdnji, npr. „Osećam se najuspešnijim u sportu kada učim nove veštine i to me tera da još više vežbam“, dok *ego* skala orijentacije na ishod i rezultat procenjuje ličnu ciljnu orijentaciju ka superiornom izvođenju i rezultatu i sadrži šest tvrdnji, npr. „Osećam se najuspešnijim u sportu kada sam ja najbolji“. Ispitanici odgovaraju zaokruživanjem brojčane vrednosti na petostepenoj Likertovoj skali, pri čemu broj 1 označava „u potpunosti se ne slažem“, a 5 „u potpunosti se slažem“.

Sportsko-specifična mera ciljne orijentacije na zadatak i ciljne orijentacije na ishod imaju zadovoljavajuću internu konzistenciju (0,79 za *task* i 0,90 za *ego* skalu).

Statistička analiza

Interna pouzdanost korišćenih mernih instrumenata ispitana je pomoću Kronbahovog koeficijenta. Linearna povezanost parametara procenjivana je metodama korelacije po Pirsonu, dok je ispitivanje povezanosti između dva skupa varijabli urađeno kanoničkom korelacionom analizom. Statistički značajan rezultat smatran je za $p \leq .05$.

REZULTATI

Korelacije između osobina ličnosti i motivacionih dimenzija

U cilju testiranja linearne povezanosti između manifestnih varijabli (fundamentalnih osobina ličnosti i različitih motivacionih dimenzija) ispitanika u Tabeli 1 izračunato je 45 Pirsonovih linearnih koeficijenata korelacije.

Tabela 1. *Korelacije između ispitivanih varijabli*

Varijable	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Ekstraverzija									
2. Prijatnost	0,05								
3. Savesnost	0,43**	0,42**							
4. Neuroticizam	-0,20*	0,53**	-0,39**						
5. Otvorenost	0,28**	0,12	-0,50**	-0,03					
6. Motiv za postizanje uspeha	0,29**	0,07	0,28**	-0,02	0,33**				
7. Motiv za izbegavanje neuspeha	0,02	-0,20*	-0,09	0,41**	0,06	0,22**			
8. Motiv za postizanje dominacije	0,51**	0,03	0,43**	-0,13*	0,24**	0,51**	0,08		
9. Ciljna orijentacija na ishod	0,10	-0,04	0,11	0,07	0,26**	0,30**	0,10	0,03	
10. Ciljna orijentacija na zadatak	0,20*	0,10	0,44**	-0,14*	0,06	0,50**	0,18*	0,13	0,15*

** $p \leq .01$; * $p \leq .05$

Uvidom u ćelije matrice uočava se veliki broj statistički značajnih interkorelacija između merenih varijabli (slabog i umerenog intenziteta) u rasponu od 0,02 do 0,53. Na primer, *motiv za postizanje uspeha* i *motiv za postizanje dominacije* pozitivno su, sa jedne strane, korelirani sa crtama ličnosti ekstraverzija ($r = 0,51$), savesnost ($r = 0,43$) i otvorenost ($r = 0,24$), dok je, sa druge strane, *motiv za izbegavanje neuspeha* u pozitivnoj interakciji sa osobinom neuroticizam ($r = 0,41$) i negativnoj linearnoj povezanosti sa osobinom prijatnost ($r = -0,20$). Takođe, *ciljna orijentacija na ishod* je u pozitivnoj interkorelaciji sa osobinom ličnosti otvorenost ($r = 0,26$), a *ciljna orijentacija na zadatak* sa osobinama savesnost ($r = 0,44$) i ekstraverzija ($r = 0,20$).

U domenu crta ličnosti ekstraverzija je u pozitivnoj bivarijantnoj korelaciji slabog intenziteta sa osobinama savesnost ($r = 0,42$) i otvorenost ($r = 0,28$), dok je u negativnoj interakciji i to veoma slabog intenziteta sa neuroticizmom ($r = -0,20$). Crta ličnosti *neuroticizam* takođe je u statistički negativnoj vezi sa osobinom prijatnost ($r = -0,53$) i savesnost ($r = -0,39$). Sa druge strane, crta savesnost je u pozitivnoj saglasnosti sa crtama prijatnost ($r = 0,39$) i otvorenost ($r = 0,50$).

Takođe i u domenu motivacionih dimenzija nađene su signifikantne korelacije. *Motiv za postizanje uspeha* i *ciljna orijentacija na zadatak* imaju linearnu povezanost umerenog intenziteta (0,50), u pozitivnoj su interkorelaciji sa svim primenjenim motivacionim dimenzijama. Na primer: *motiv za postizanje uspeha* pozitivno je i umereno bivarijantno koreliran sa motivom za postizanje dominacije ($r = 0,51$), ciljnom orijentacijom na ishod ($r = 0,30$) i motivom za izbegavanje neuspeha ($r = 0,22$), dok je *ciljna orijentacija na zadatak* u statistički pozitivnoj i statistički značajnoj interakciji sa motivom za postizanje dominacije ($r = 0,43$), ciljnom orijentacijom na ishod ($r = 0,22$) i motivom za izbegavanje neuspeha ($r = 0,20$).

Kanonička korelaciona analiza

Relacije dva skupa manifestnih varijabli (crta ličnosti i motivacionih dimenzija), definisane su modelom kanoničke korelacione analize (Tabela 2). Ekstrahovane su dve statistički značajne kanoničke funkcije, koje su testirane Bartletovim χ^2 kvadrat testom, uz grešku zaključivanja od 5%.

Tabela 2. Značajnost karakterističnih korenova i procenat objašnjene varijanse ekstrahovanih kanoničkih faktora

Funkcija	Rc	Rc ²	χ^2	p
1.	0,61	0,44	111,26	0,05
2.	0,42	0,21	39,35	0,05

Legenda: Rc = koeficijent kanoničke korelacije; Rc² = koeficijent determinacije; χ^2 = hi-kvadrat test; p = proporcija značajnosti

Standardni koeficijent kanoničke korelacije, tj. mera povezanosti unutar 1. ortogonalnog para kanoničkih faktora je najveći i iznosi ($r = 0,61$), što upućuje na umeren nivo interakcije između linearnih kombinacija dva analizirana skupa varijabli. Koeficijent determinacije ili kvadrirani koeficijent strukture ukazuje na maksimalnu proporciju ukupnog zajedničkog varijabiliteta (44%) koje manifestne varijable dele sa prvim parom kanoničke funkcije. Drugi izolovani nezavisni standardni kanonički faktor, uz nižu vrednost koeficijenta kanoničke korelacije ($r = 0,39$) i 21% objašnjene ukupne varijanse koji dele ispitivane varijable, skreće pažnju na slab intezitet linearne kombinacije ove dimenzije između dva seta varijabli.

U cilju potpunijeg uvida u problem istraživanja, u daljem postupku obrade podataka, prikazani su koeficijenti strukture i koeficijenti funkcija (standardizovani kanonički koeficijenti) sa najreprezentativnijim varijablama u sistemu crta ličnosti i motivacionih dimenzija koje ukazuju kakva je interakcija svake pojedinačne varijable i kanoničke funkcije u svom skupu (Tabela 3).

Tabela 3. Struktura kanoničkih faktora

Konstrukt	Varijable	KF ₁	KF ₂
Crte ličnosti	Ekstraverzija	0,74	0,20
	Prijatnost	0,09	-0,49
	Savesnost	0,79	-0,44
	Neuroticizam	-0,38	0,80
	Otvorenost	0,48	0,22
Motivacione dimenzije	Motiv za postizanje uspeha	0,75	0,15
	Motiv za izbegavanje neuspeha	0,17	0,70
	Motiv za postizanje dominacije	0,79	0,07
	Ciljna orijentacija na ishod	0,05	0,27
	Ciljna orijentacija na zadatak	0,47	-0,24

Strukturu *prvog* izolovanog unipolarnog *kanoničkog para faktora* u domenu crta ličnosti, koja je povezana umerenom korelacijom, maksimalno maksimalno kanonički opterećuju manifestne varijable savesnost (0,79) i ekstraverzija (0,74) i otvorenost (0,48), dok u domenu motivacionih dimenzija najveći doprinos u definisanju prve kanoničke funkcije imaju motiv za postizanje dominacije (0,79), motiv za postizanje uspeha (0,75) i ciljna orijentacija na zadatak (0,47). Sažeto, ova utvrđena kanonička funkcija signalizuje na maksimalnu pozitivnu povezanost crta ličnosti i motivacionih dimenzija.

Strukturu *drugog* izdvojenog bipolarnog *para kanoničkih faktora* u domenu crta ličnosti, koja je korelirana slabom interakcijom, dominantno sa jedne strane determinišu pozitivni predznaci manifestnih varijabli neuroticizam (0,80), a sa druge strane na negativnom polu, sa slabijim intenzitetom varijable prijatnost (-0,49) i savesnost (-0,44), dok domen motivacionih dimenzija značajno opisuju varijable motiv za izbegavanje neuspeha (0,70) i u veoma slabom intenzitetu ciljna orijentacija na ishod (0,27).

DISKUSIJA

Cilj ovog istraživanja bio je identifikovanje strukture i intenziteta korelacije „*Velikih pet*“ osobina ličnosti, sportske motivacije i usmerenosti u sportu kod karatista u periodu adolescencije. Sprovedena kanonička analiza ekstrahovala je dva para kanoničkih faktora ličnosti karatista. Sa teorijskog aspekta, prvi integralni par kanoničkih faktora sadrži dva različita sistema varijabli, osnovne osobine ličnosti savesnost, ekstraverzija i otvorenost, kao i motiv za postizanje dominacije i motiv za postizanje uspeha i ciljnu orijentaciju na zadatak. Dobijena pozitivna korelacija između osobina ličnosti i motivacionih dimenzija je identična nalazima (Rogowska, 2020), koji je ustanovio pozitivnu povezanost između osobina ekstraverzija, otvorenost i savesnost, te ciljne orijentacije na zadatak. Ova kanonička korelacija sadrži pozitivne osobine ličnosti i signalizira na svojstvenu kombinaciju osobina ličnosti koje karakteriše pouzdanost i otvorenost i uvećanje pozitivnih učinaka, kao i efikasno uzajamno dejstvo nekih činilaca (sredinskih i personalnih) na treningu i takmičenju. Istovremeno, ovi karatisti će ispoljavati tendenciju uvođenja u izazovne situacije. Sa druge strane, nepouzdana i nedisciplinovani sportisti mogu manifestovati manju motivaciju koja je usmerena na zadatak, što će negativno uticati na korelaciju sa njihovim osobinama ličnosti.

Rezultati istraživanja (Kim et al., 2018) su pokazali da je osobina ličnosti otvorenost više u korelaciji sa kreativnošću i divergentnim razmišljanjem, dok ekstraverzija više stupa u interakciju sa pozitivnom afektivnošću i senzibilitetom. U empirijskoj studiji (Le Thi My & Tran Minh, 2021) pretpostavlja se da sportisti sa manifestnijom dimenzijom otvorenost fleksibilnije funkcionišu u ponašanju, maštovitiji su i skloniji novim trenaznim i takmičarskim iskustvima, te individualnom razvoju. U svom radu (Abhar et al., 2021) skreću pažnju da je motivacioni faktor orijentacija na zadatak i ego orijentacija u korelaciji sa pomažućim socijalnim vrednostima u sportu, što motivira razvoj samokontrole i prihvatanje kooperativnosti. Osim toga, ovi autori smatraju da ciljna orijentacija sportiste na učenje usredsređuje njegovu pažnju na ovladavanje veštinama, motoričke zadatke i minimalna negativna osećanja.

Istraživački nalazi (Litwiniuk et al., 2019) signaliziraju da visoka ciljna orijentacija na zadatak podrazumeva optimalan motivacioni model u sportu. Prilikom trenažnog procesa efikasno izvršavanje zadataka, može se prognozirati pomoću osobine savjesnost i motivacionih dimenzija. Sportisti sa intenzivnijom dimenzijom savjesnost i motivacijom za postignuće verovatno imaju kvalitetniju motoriku u komparaciji sa sportistima sa niskim nivoom savjesnosti i motivacije za postignuće. Istraživački nalazi (Rogowska, 2020) pokazali su povezanost između osobina ličnosti i motivacionih sistema. Prema istraživanju koje su sproveli (Navas et al., 2021) prvi par kanoničkih faktora povezan je sa sistemom aktivacije ponašanja koji reguliše motivaciju za pristupanje – prilaženje. Rezultati istraživanja (Kang et al., 2016) utvrdili su pozitivne korelacije između varijabli ekstraverzija i temperamenta kao i između temperamenta i pozitivne emocionalnosti. Zaključno, izdvojena prva kanonička funkcija komponovana je od dimenzija ličnosti i motivacionih latentnih varijabli, što predstavlja relevantne prediktore sportskih rezultata.

Ekstrahovani integralni drugi par kanoničkih faktora na našem uzorku teorijski podrazumeva dva različita skupa varijabli: na negativnom polu dimenzije neuroticizam, prijetnost i savjesnost, te na pozitivnom polu motiv za izbegavanje neuspeha i ciljnu orijentaciju na ishod. Pretpostavlja se da ova kanonička korelacija koja obuhvata negativne osobine ličnosti inhibira socijalizaciju karatista na trenažnim procesima i takmičenjima.

Emocionalna nestabilnost i visok nivo anksioznosti podstiču pritisak na izvođenje kod pojedinih sportista, kao i upečatljivu *ego* usmerenost, zaključuje se u studiji (Stambulova, 2020). Verovatno temeljne osobine ličnosti neuroticizam, inhibirana savjesnost i prijetnost redukuju manifestovanje sposobnosti pri trenažnim procesima ili inhibiraju orijentaciju na zadatak, ishod. Istovremeno, visok nivo upečatljivosti osobine i motiva za izbegavanje neuspeha u adolescenciji manifestuje se u nestabilnom izvođenju i neuspešnom suočavanju sa takmičarskim stresom.

Nalaz druge kanoničke funkcije upućuje na to da karatisti koje integrišu osobine ličnosti i motivacione dimenzije teže ka izbegavanju neuspeha u takmičarskim okolnostima radi zaštite sopstvenog samopoštovanja. Autori (Paweł et al., 2019) u svojoj studiji ističu činjenicu da sportisti sa minimalnim stepenom osobine otvorenosti i/ili emocionalne stabilnosti se u većoj meri suočavaju sa izbegavanjem poteškoća, dok su sportisti sa sa izraženijim osobinama, savjesnosti, ekstraverzije i/ili emocionalne stabilnosti naklonjeniji suočavanju sa poteškoćama. Očekuje se da sportisti senzibilniji na stres pri treningu i takmičenju manifestuju upečatljiviju osobinu neuroticizam, minimalnu emocionalnu stabilnost i maksimalan motiv za izbegavanje neuspeha. Hipotetički, sportisti sa upečatljivim konstruktom neuroticizma, orijentisani ka sebi i na svoj stres, naklonjeni su nepovoljnoj emocionalnoj percepciji.

Ekstrahovane signifikantne kanoničke funkcije na našem uzorku upućuju na sliku o korelacijama između osnovnih osobina ličnosti i motivacionih dimenzija karatista u juniorskom uzrastu, kao i na strukturu latentnih mehanizama merenih psiholoških konstrukata. Oba statistički značajna ekstrahovana kanonička para s velikom verovatnoćom ukazuju da su varijable ličnosti karatista u interakciji sa motivacionim dimenzijama, što podrazumeva da su one zajednički usklađivač orijentisanog ponašanja karatista. Na osnovu nalaza u ovoj studiji može se formirati teorijski strukturalni obrazac karakterističnih veza konstrukata osobina ličnosti i motivacionih dimenzija.

Identifikacija ispitivanih osobina ličnosti i motivacionih dimenzija karatista omogućuju treneru efikasan razvoj samoregulativnih sposobnosti i veština, kao i upravljanje prilikom sportske pripreme sportista. Empirijski nalazi u ovom istraživanju rada upućuju da na treningu i posle treninga treba stvarati motivacionu klimu usmerenu na specifičan zadatak i ishod (pobeđivanje protivnika), pri čemu trener pohvaljuje mlade sportiste, što će umanjiti anksioznost, a povećati njihovo samopouzdanje. Istovremeno potrebno je intenzivirati motiv za postizanje uspeha. Tokom višegodišnjeg sistematskog trenažnog procesa, pod uticajem stručnog trenera, moguće je smanjiti nivo osobine neuroticizma, a povećati nivo savjesnosti i ciljne orijentacije na zadatak.

Rezultati istraživanja u kojima su ispitivane relacije osobina ličnosti „*Velikih pet*“, sportske motivacije, i orijentacije na zadatak i ego orijentacije omogućili su značajno polazište za potpunije razumevanje osobina ličnosti i motivacionih dimenzija kod karatista juniora. Dobijeni nalazi mogu se koristiti pri selekciji sportista i upravljanju mehanizmima sveukupnog antropološkog razvoja sportista, npr. podsticanje emocionalno stabilnih percepcija i manifestacija, sportske motivacije i regulacije sopstvenog ponašanja tokom trenažnih procesa i takmičenja.

Ovo korelaciono istraživanje ima izvesna ograničenja. Prvi metodološki nedostatak predstavlja transversalni istraživački nacrt, tj. ispitivanje ispitanika isključivo muškog pola na prigodnom uzorku u jednoj vremenskoj tački, umesto da im se temeljne osobine ličnosti i motivacione dimenzije mere u različitim biološkim uzrasnim periodima. Drugi metodološki nedostatak istraživanja je primena mera samoprocene na upitniku, te isključivo korišćenje petofaktorskog modela ličnosti.

Buduća istraživanja treba da uključe veći i heterogeniji uzorak karatista različitog uzrasta i polova, procene trenera, kao i podatke o sportskoj karijeri, što bi omogućilo celovitiju analizu strukture relacija fundamentalnih osobina ličnosti i motivacionih dimenzija, selekciju sportista i sistematsko upravljanje procesom razvoja vrhunskih

sportista. Osim toga, kod istraživanja latentnog konstrukta ličnosti sportista osim transverznog, treba primenjivati i longitudinalni nacrt istraživanja, sa eksperimentalnom i kontrolnom grupom, koji omogućava uticaj latentnih varijabli i treninga na pozitivne biopsihološke transformacije ličnosti pojedinca u dužem vremenskom periodu. Istovremeno, nužno je konstruisati nove validne merne instrumente koji će, uz interdisciplinarni i multidisciplinarni pristup, npr. strukturalno modeliranje, omogućiti merenje karakterističnih osobina ličnosti sportiste i generalizaciju kauzalno-posledičnih interakcija između merenih varijabli.

ZAKLJUČAK

Cilj istraživanja bio je ispitivanje relacije između bazičnih osobina ličnosti i motivacionih dimenzija u adolescenciji. Dobijeni podaci u ovoj studiji preseka su potvrdili pouzdanost i validnost primenjenih mernih instrumenata, što ukazuje na njihovu zadovoljavajuću internu konzistenciju i prikladnost za upotrebu i na srpskoj populaciji.

Istraživački nalazi su, uz grešku procene od 5%, identifikovali veliki broj značajnih korelacija, niskog i umerenog intenziteta, između manifestnih varijabli osobina ličnosti i motivacionih dimenzija.

Modelom kanoničke korelacione analize izolovane su dve signifikantne kanoničke funkcije. Prvi par kanoničkih faktora u domenu crta ličnosti, uz 44% protumačene ukupne varijanse, maksimalno određuju konstrukti savesnost, ekstraverzija i otvorenost, dok ga u domenu motivacionih dimenzija najviše determinišu motiv za postizanje dominacije, motiv za postizanje uspeha i ciljna orijentacija na zadatak.

Drugi par kanoničkih faktora u domenu crta ličnosti, na negativnom polu, uz 21% objašnjenog ukupnog varijabiliteta, dominantno sa jedne strane definišu varijable neuroticizam, prijatnost i savesnost, dok u domenu motivacionih dimenzija njegovu strukturu dominantno determinišu motiv za izbegavanje neuspeha i ciljna orijentacija na ishod. Rezultati sprovedene multivarijantne analize su empirijski potvrdili inicijalnu pretpostavku u ovom istraživanju, a to je da se kod karatista adolescenata očekuje povezanost između većine manifestnih varijabli osobina ličnosti i motivacionih dimenzija, kao i ekstrakcija značajnih kanoničkih faktora.

LITERATURA

1. Abhar, Z. F., Touzadeh, J. H., & Amani, P. (2021). The mediating role of fear of negative evaluation in relation to communication patterns and motivation to progress in professional athletes. *Journal of Fundamentals of Mental Health*, 21(3), 211–218.
2. Ahluwalia, A. K., & Preet, K. (2018). Work motivation, organizational commitment and locus of control vis-a-vis work experience amongst university teachers. *Samvad*, 14, 26–33.
3. Benet-Martinez, V., & John, O. P. (1998). Los Cinco Grandes across cultures and ethnic groups: Multitrait multimethod analyses of the Big Five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 729–750.
4. Beni S., Fletcher T., & Ni Chróinín D. (2017). Meaningful experiences in physical education and youth sport: a review of the literature. *Quest*, 69, 291–312.
5. Blank, A. S., Koenigstorfer, J., & Baumgartner, H. (2018). Sport team personality: It's not all about winning! *Sport Management Review*, 21 (2), 114–132.
6. Clancy, R. B., Herring, M. P., MacIntyre, T. E. & Campbell, M. J. (2016). A review of competitive sport motivation research. *Psychology of Sport and Exercise*, 27, 232–242.
7. Duda, J. L. (1989). Relationship between task and ego orientation and the perceived purpose of sport among high school athletes. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 11, 318–335.
8. Eysenck, S. B. G., Barrett, P. T., & Saklofske, D. H. (2021). The Junior Eysenck Personality Questionnaire. *Personality and Individual Differences*, 169(1), 1–3.
9. Horga, S. (2009). *Psihologija sporta*. Zagreb: Kineziološki fakultet Sveučilišta u Zagrebu
10. Ivanović, M., Milosavljević, & S., Ivanović, U. (2015). Perfekcionizam, tjeskoba u sportu i sportska postignuća u adolescenciji. [Perfectionism, anxiety in sport, and sport achievement in adolescence]. *Sport Science* 8(1), 35–42.

11. Kang, C., Bennett, G., & Peachey, J. W. (2016). Five dimensions of brand personality traits in sport. *Sport Management Review, 19*(4), 441–453.
12. Kim J, Gardant D, Bosselut G, & Eys M. (2018). Athlete personality characteristics and informal role occupancy in interdependent sport teams. *Psychol Sport Exerc. 39*, 193–203.
13. Larsen, R. J., & Buss, D. M. (2014). *Personality Psychology: Domains of Knowledge About Human Nature* (5th ed.), New York: McGraw-Hill Education.
14. Le Thi My, H., & Tran Minh, T. (2021). The differences in gender, wushu contents of personality traits and achievement motivation – a case study of Vietnam professional athletes. *European Journal of Physical Education and Sport Science, 6*(12), 151–159.
15. Litwiniuk, A., Grants, J., Kravalis, I., & Obmiński, Z. (2019). Personality traits of athletes practicing eastern martial arts. *Archives of Budo, 15*, 195–201.
16. Martínez-Alvarado, J. R., Guillén, F., & Feltz, D. (2016). Athletes' motivational needs regarding burnout and engagement. *Revista de Psicología del Deporte, 25*(1), 65–71.
17. Meixner, T., Pospisil, R., & Zufan, P. (2021). Moderating the Relationship between Leadership and Commitment: An Empirical Study on Personality and Values. *International Journal of Organizational Leadership, 10*, 115–139.
18. Mladenović, M. (2011). Karakteristike ličnosti i motivacije za postignuém kod fudbalera i košarkaša kadetskog uzrasta. *Sport, nauka i praksa, 2*(3), 5–17.
19. Mladenović, M. Trunić N. (2015). Sportska motivacija i ciljna orijentacija mladih srpskih košarkaša. *Sport, nauka i praksa, 5*(1-2), 31–39.
20. Navas, M. C., Delgado Bermejo, J. V., McLean, A. K., León Jurado, J. M., & Navas G. F. J. (2021). Discriminant Canonical Analysis of the Contribution of Spanish and Arabian Purebred Horses to the Genetic Diversity and Population Structure of Hispano-Arabian Horses. *Animals, 11*(2), 269–277.
21. Paweł, P., Juliusz, M., & Dominika, N. (2019). Personality profile of athletes practising endurance disciplines. *Journal of Education, Health and Sport. 9*(4), 394–402.
22. Poškus, M. S., & Žukauskienė, R. (2017). Predicting adolescents' recycling behavior among different big five personality types. *Journal of Environmental Psychology, 54*, 57–64.
23. Reyes-Hernández, O., Tristán, J., López-Walle, J. M., & García-Mas, A. (2021). Team Dynamics Perceptions, Motivation, and Anxiety in University Athletes. *Sustainability, 13*(2), 648–656.
24. Ring, C., & Kavussanu, M. (2018). The impact of achievement goals on cheating in sport. *Psychology of Sport and Exercise, 35*, 98–103.
25. Rogowska, A. (2020). Personality differences between academic team sport players and physical education undergraduate students. *Physical education of students, 24*(1), 55–62.
26. Rosales, F. L., Guajardo, J. R. B., & Medrano, L. L. J. (2021). Addictive Behavior to Social Networks and Five Personality Traits in Young People. *Psychological Studies, 66*, 92–96.
27. Stambulova, N. (2020). Athletes' careers and transitions. In J. Williams, & V. Krane (Eds.), *Applied sport psychology: Personal growth to peak performance* (pp. 519–541). New York, NY: McGraw-Hill.
28. Šimunić, V., i Barić R. (2011). Motivacija za vježbanje povremenih rekreativnih vježbača: spolne razlike. *Hrvatski športsko-medicinski vjesnik, 26*(1), 19-25.
29. Van den Akker, A. L., Briley, D. A., Grotzinger, A. D., Tackett, J. L., Tucker-Drob, E. M., & Harden, K. P. (2021). Adolescent Big Five personality and pubertal development: Pubertal hormone concentrations and self-reported pubertal status. *Developmental Psychology, 57*(1), 60–72.
30. Wang, M. T., Chow. A. & Amemiya, J. (2017). Who wants to play? Sport Motivation Trajectories, Sport Participation, and the Development of depressive Symptoms. *J.Youth Adolesc. 46*(9), 1982–1998.
31. Willis, J. D. (1982). Three Scales to Measure Competition-Related Motives in Sport. *Journal of Sport Psychology, 4*, 338-353.